

УДК 339.923

О. Ю. Кочерзіна,
аспірант, Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

ТОРГОВЕЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ІЗ МАКРОІНТЕГРАЦІЙНИМИ УГРУПОВАННЯМИ

О. Kocherhina,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRADE PRIORITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION OF UKRAINE WITH MAKROINTEGRAL ORGANIZATIONS

У статті проаналізовано взаємовідносини України з наявними макроінтеграційними угрупованнями. Досліджено переваги інтернаціонального співробітництва у рамках СОТ, ЄАВТ, ЄС, МС та країнами НАФТА з метою виявлення найвигіднішого стратегічного торговельного партнера.

The relationships between Ukraine and available makrointegral organizations are analyzed in the paper. The benefits of international cooperation within the WTO, the EFTA, EU, CU and countries of NAFTA in order to identify the optimum strategic trade partner are examined.

Ключові слова: Світова організація торгівлі, Зона вільної торгівлі, Європейський Союз, Митний союз, Європейська асоціація вільної торгівлі, Північноамериканська зона вільної торгівлі.

Key words: World Trade Organization, Free Trade Area, the European Union, Customs Union, the European Free Trade Association, the North American Free Trade Area.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розвитком суспільних потреб, зростанням міжнародного руху товарів і факторів виробництва спостерігається тенденція до зміцнення виробничо-збутових зв'язків між різними країнами. Невід'ємною складовою сучасного економічного співробітництва стають інтеграційні процеси, які здійснюють значний вплив не лише на економічну та торговельну, а й на політичну сферу життєдіяльності суспільства та держави в цілому.

Становлення України як незалежної держави актуалізує завдання інтеграції її економіки в інтернаціональний простір на організаційно-економічних підгрунтях ринкових відносин на принципах рівноправності та взаємної користі у співробітництві. Для ініціативної участі України в процесі міжнародної економічної інтеграції необхідно, щоб її економіка була спроможною ефективно взаємодіяти з міжнародними організаціями в одній системі координат. Парадоксально бути інтегрованим у світову кооперацію та не керуватися "правилами гри" її учасників. Це досягається за допомогою створення в Україні адекватних нормам функціонування міжнародних інтеграційних об'єднань політико-правових, економічних, соціально-культурних та інфраструктурних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи розвитку інтеграційних зв'язків розглядалися в роботах зарубіжних науковців, починаючи з 70-80-х років XIX ст., зокрема представниками німецької історичної школи — Ф. Лістом, Г. Шмолером, В. Рошером та ін. 50-60-ті роки XX ст. характеризуються дослідженнями проблеми економічної інтеграції такими вченими, як К. Мейер, Ж. Рюєф, Р. Шуман, А. Паніч, Е. Бенуа, Ж. Моне, Б. Баласса та багато інших. Серед вітчизняних науковців XXI ст. варто відзначити праці О. Білоруса, І. Бураківського, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, А. Філіпенка, О. Шниркова та ін., які зосереджували свою увагу на виявленні інтеграційних взаємовідносин України з різними об'єднаннями.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Незважаючи на співпрацю України із численними економічними угрупованнями, в сучасних умовах стати рівно-

правним членом ЄС є пріоритетним географічним, політичним, економічним, науково-технічним і соціальним напрямом розвитку та практичним засобом входження в світову господарську систему. Саме тому аналіз взаємовідносин України з наявними та потенційними торговельними макроінтеграційними партнерами дозволить зрозуміти, які переваги з боку торгівлі будуть для України найвигіднішими.

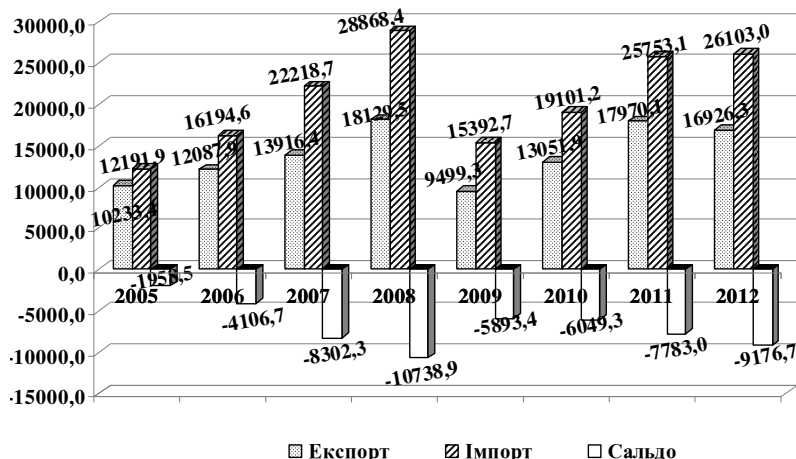
ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна є невеликим відкритим господарством, що дуже зацікавлене в сприятливому оточенні, яке б забезпечувало плинний доступ до зовнішніх ринків і сприяло формуванню сталих комерційних потоків. Членство у Світовій організації торгівлі (СОТ) — це важливий крок на шляху до досягнення цієї мети, що надав певний ступінь стабільності та прозорості торговельної політики не лише внутрішньої, а й зовнішньої. Однак, поглиблення регіональної інтеграції створює додаткові можливості для лібералізації торгівлі і, отже, економічного розвитку.

Для інтеграційних процесів, що відбуваються в ЄС, характерні певні етапи становлення — від створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), митного союзу, економічного та валютного союзів до функціонування політичного союзу. Беззаперечно першим кроком інтеграційних процесів у різних сферах виступають ЗВТ. Серед численних об'єднань Західної Європи слід виділити Європейський Союз (ЄС) і Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ). Членство в СОТ відкрило для України можливість ведення переговорів по угодах про вільну торгівлю з ЄС та ЄАВТ, посилило позицію нашої країни в імплементації чинних двосторонніх угод про вільну торгівлю. Актуальним завданням залишається подальше реформування зовнішнього торговельного режиму України з метою приведення його у відповідність до норм та принципів СОТ.

Вступ України до СОТ супроводжується такими позитивними наслідками:

- одержання режиму найбільшого сприяння в торговельному просторі всіх країн-членів СОТ, тобто одночасне покращення умов торгівлі із більш ніж 150 країнами світу, на частку яких припадає понад 95% світової торгівлі;
- зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ;

Рис. 1. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, млн дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [6].

- отримання можливості захисту інтересів українських виробників згідно з процедурою розгляду торговельних спорів Світової організації торгівлі;
- набуття офіційного статусу переговорного процесу зі створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- скасування квот на експорт української продукції металургії до ЄС;
- доступ до дешевших комплектувальних, устаткування і сировини;
- забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг [2].

Слід зазначити, що ЗВТ потребують меншої координації зовнішньоекономічної політики, зберігають незалежність країн у формуванні митної політики щодо третіх країн, дають можливість уникнути питання членства у межах митних союзів, спільних ринків, економічних союзів та розвитку простих форм міжнародної інтеграції. Зони вільної торгівлі сконцентровані на питаннях доступу до стратегічних ринків, тому часто тут не обов'язково географічна близькість партнерів. На відміну від складніших форм міжнародної інтеграції, які передбачають, у принципі, наявність спільних кордонів [13].

Євросоюз є найбільшим торговельним партнером України. В 2012 році експорт українських товарів до ЄС склав 26,1%, а імпорт з ЄС — 30,8%. У 2012 році загальний товарообіг між Україною та ЄС сягнув 37,4 мільярдів євро (у порівнянні з 2011 роком товарообіг збільшився на 2,1 %). У 2011 році Україна посіла 22-е місце серед найбільших торговельних партнерів Європейського Союзу і 19-е місце серед країн-імпортерів з ЄС (1,4% експорту ЄС); в той час, як за обсягом експорту до країн ЄС Україна зайняла 24 позицію [11] (рис. 1).

Основними пунктами угоди про ЗВТ між Україною та ЄС передбачено наступні умови:

- безмитний експорт в ЄС для промислової продукції, починаючи з дати набрання Угодою чинності;
- значні квоти на безмитний експорт окремих видів сільськогосподарської продукції в ЄС, в тому числі молочних продуктів, зерна і круп, цукру;
- перехідні періоди для лібералізації ввізних мит в Україні;
- безмитний імпорт більшості сільськогосподарської продукції ЄС в Україну;
- спеціальні режими щодо імпорту автомобілів і вживаного одягу в Україну;
- відмова ЄС від експортних сільськогосподарських субсидій в торгівлі з Україною;
- поступове скасування експортних мит в Україні, але введення тимчасової надбавки на експорт для насіння соняшнику, брухт кольорових металів та шків в рамках так званих "двосторонніх заходів захисту";
- подальша лібералізація торгівлі послугами [1].

Внутрішній ринок Євросоюзу тісно пов'язаний з інтеграційними процесами в рамках ЄАВТ та участі в них третіх країн. ЄАВТ, яка створена в 1960 році на базі Стокгольмської конвенції, спочатку нараховувала сім країн: Австрія, Велика Британія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція та Швейцарія. Ініціатором формування даного об'єднання виступила Велика Британія, що мала на меті скористатися перевагами вільної торгівлі в Європі, але на той час не хотіла вступати в Європейське Економічне Співтовариство з його наднаціональними органами, митним союзом та спільною сільськогосподарською політикою. Нині до складу ЄАВТ входять Норвегія, Ісландія, Швейцарія та Ліхтенштейн.

Діяльність організації здійснюється за трьома головними напрямками: внутрішні відносини, відносини з ЄС через Угоду про Європейський економічний простір (за винятком Швейцарії), яка вступила в силу 1994 року, та угоди ЄАВТ про вільну торгівлю з третіми країнами (поза межами ЄС). ЄАВТ посідає дев'яте місце у світі за продажем товарів. Асоціація уклала 18 угод про вільну торгівлю з 27 країнами за межами ЄС. Преференційні торговельні угоди охоплюють 80% торгівлі ЄАВТ товарами [12].

Дана угода передбачає розгляд питань торгівлі промисловою та сільськогосподарською продукцією, правил визначення походження товарів, які мають зараз дуже велике значення у взаємовідносинах між Україною та ЄАВТ, загальних аспектів сприяння торгівлі для України, а також просування українських торговельних компаній на європейський ринок і ринки тих країн, які входять в систему ЄАВТ [14]. Одним з найважливіших елементів є зменшення та подальше скасування митних зборів, а саме встановлення нульових ставок митних платежів і пріоритетних до них податків або їх значне зменшення на велику групу товарів українського походження при експорті до країн-членів ЄАВТ.

Угода про вільну торгівлю з країнами ЄАВТ є важливим кроком для України в контексті створення зони вільної торгівлі з ЄС, оскільки це визначальний приклад ефективною системи торгівлі, яка існувала впродовж багатьох років і сприяла державам-членам у подоланні низки економічних труднощів, в тому числі нещодавньої економічної та фінансової кризи та відкриває перед Україною великі перспективи: по-перше, передусім щодо експорту товарів деревообробної промисловості, сільськогосподарської продукції, інгредієнтів для косметичних виробів, легкої та хімічної промисловості; по-друге, можливість стабілізувати та посилити ділові контакти між країнами у сферах послуг та прямих іноземних інвестицій, особливо із Швейцарією, адже в країні дуже розвинена система банківських послуг; та, по-третє, угода відкриває ринок України для партнерів у зоні вільної торгівлі на одному з найнижчих рівнів економічної інтеграції, бо він є суто економічним та не викликає ніякого занепокоєння з приводу політичної ситуації в Україні з боку держав ЄАВТ.

Хронологія відносин між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі має наступний вигляд (рис. 2).

Аналіз динаміки часток експорту та імпорту країн Митного союзу показує, що Російська Федерація являється другим найбільшим ринком збуту української продукції — у 2012 р. на неї припадало 25,6% загального експорту, а у попередні роки даний показник коливався від 25% до 30% (рис. 3). На Білорусію та Казахстан припадає значно менша частина експорту та імпорту, але прослідковується тенденція до її зростання. У загальному обсязі зовнішньоекономічної діяльності країни Митного союзу є найбільшим торговельним партнером України (у 2012 році експорт становив 32,5%). Географічна структура імпорту демонструє вагомість країн Митного союзу для України як постачальників багатьох видів продукції та послуг, оскільки у період з 2005 р. по 2011 р. на них припадало

більше третини загального імпорту, а за підсумками 2012 р. — 49,4 %.

Незважаючи на те, що МС характеризується вищим рівнем інтеграції, бо, крім вільної торгівлі між країнами-членами МС, встановлює спільний зовнішній тариф для третіх країн, члени МС замінюють свої індивідуальні тарифи на спільні (уніфіковані) ставки імпорتنних тарифів, які застосовуються членами МС до країн, що не є членами Союзу [3]. Згідно із правилами СОТ, ці зміни не можуть бути використані для збільшення загального рівня захисту внутрішнього ринку. Тому процес формування МС переслідує переважно політичні цілі.

Останнім часом активізувалося питання створення зони вільної торгівлі між Україною та Канадою, погоджене на високому рівні в рамках зустрічі Президента України Віктора Януковича з Прем'єр-міністром Канади Стівеном Гарпером, що відбулись у жовтні 2010 року у м. Києві. Канада є активним учасником багатосторонніх процесів і заходів країн регіону Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА). Однією з найважливіших переваг, які Канада отримала в НАФТА, є кращий доступ на мексиканський ринок. Канадські фірми отримали можливість збільшити обсяг продажів в секторах, доступ в які раніше був закритий, таких як автомобілебудування, фінансові послуги, вантажоперевезення, енергетика і рибальство [5].

Потенційні переваги для України від укладання угоди про вільну торгівлю з Канадою:

- випуск сільськогосподарської продукції збільшиться на 0,01%;
- зменшаться внутрішні ціни за різними видами товарів;
- обсяг валового внутрішнього продукту збільшиться на 0,03 % (найбільше зростання ВВП слід очікувати у таких видах економічної діяльності: металургія та оброблення металу, харчова промисловість та видобування неенергетичних матеріалів);
- зросте кількість зайнятих економічною діяльністю.

Загалом від лібералізації торгівлі очікується ширший вибір товарів і послуг. Завдяки збільшенню потоків товарів, послуг та інвестицій на український ринок, виробник матиме доступ до дешевших комплектувальних, устаткування і сировини, а споживач — ширший вибір товарів, послуг і цін. Це створює умови для підвищення якості та конкурентоздатності вітчизняної продукції [7].

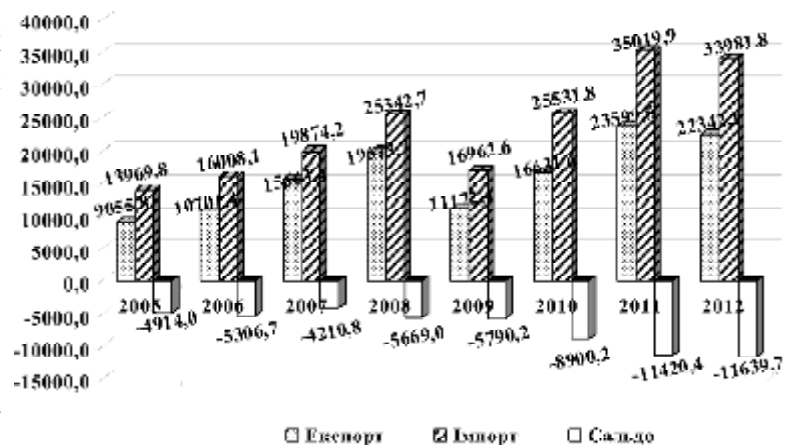
Стосовно інших членів НАФТА — США та Мексики — Україна підтримує динамічні та економічно ефективні зв'язки. Так, Мексика посідає друге, після Бразилії, місце серед основних торговельних партнерів України в Латинській Америці та Карибському басейні. Таблиця 1 демонструє позитивну, але нестабільну динаміку торговельних зв'язків між Україною та Мексикою. У 2012 р., згідно з даними Держкомстату України, обсяг двосторонньої торгівлі між двома країнами товарами склав 315,9 млн дол. США при позитивному для України сальдо у 84,5 млн дол. США. При цьому експорт українських товарів на мексиканський ринок становив 200,2 млн дол. США, імпорт з Мексики — 115,7 млн дол. США [9].

Навіть незважаючи, що за результатами 2012 року український експорт до США у порівнянні з 2011 роком впав на 8,9% або на -99,1 млн дол. та склав 1014,7 млн дол., а імпорт американської продукції до України за результатами 2012 року у порівнянні з 2011 роком зріс на 10,8% або на 314 млн дол. та склав 2905,2 млн дол., економіка Сполучених Штатів Америки є одним із ви-

Рис. 2. Етапи відносин між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі

Джерело: складено автором за матеріалами [4].

Рис. 3. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі України з країнами Митного союзу, млн дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [6].

рішальних чинників змін у світовому господарстві. Масштабні зрушення в економіці США здатні істотно вплинути на економічну ситуацію в усьому світі, тому Україна розцінює торговельне співробітництво з США як стратегічну перспективу (табл. 1).

ВИСНОВКИ

Таким чином, для гідного входження у світове співтовариство Україні доцільно дотримуватися оптимального балансу, вибудовуючи зовнішньополітичний курс на співробітництво з ключовими партнерами, як на Сході, так і на Заході, проводячи одночасно ефективну західну і східну політику, а також чітко визначати координати взаємодії з регіональними та субрегіональними структурами. Але головне — опиратися на принцип дотримання національних інтересів у своїй зовнішній політиці. Для цього необхідно удосконалити законодавство, використовуючи досвід розвинених держав. Зовнішньополітичний курс повинен бути послідовним, стабільним і прогнозованим, задля чого необхідно чітко вибудувати пріоритети, зміцнювати систему державного управління професійними кадрами, вести активну, почати навіть наступальну зовнішню політику, яка б спиралася на національні інтереси, мобілізувати всі ресурси для комплексної модернізації економіки.

Слід врахувати й уроки історії: Україна почала розвиватися завдяки родючій землі і вигідному геополітичному положенню, а значить, торгівлі. При правильній організації торговельного процесу транзитні перевезення дадуть чималий прибуток, а вигідне становище — тільки підсилить ефект. При інтеграції в світові глобальні системи принципове значення має державна політика, спрямована на підтримку експортних вироб-

ництв, згідно з якими повинні здійснюватися цільові програми розвитку експорту, ліквідації ресурсоемних виробництв з їх закриттям або перепрофілюванням. Рішення цих проблем дозволить достойно інтегруватися у світове співтовариство і підніме міжнародний престиж України.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у поглибленому дослідженні участі України в макроінтеграційних угрупованнях та аналізі вигод, за які міжнародна арена намагається залучити українську економіку до співробітництва.

Література:

1. Аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції. — 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_05/trade_pros_and_cons_2011-12-08_ukr.pdf
2. Данилишин Б. Навіщо Україні СОТ, або що змінилося за 5 років? // Конtrakти. — 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/55130>
3. Ермолин А., Филиппов Н. В тумане свободной торговли // Крымская правда. — 2011. — № 120 (25183).
4. Європейська асоціація вільної торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?get=42>
5. Ложечко М. НАФТА в интеграционных процессах: проблемы и перспективы // Внешняя торговля. — 2006. — № 5, 6.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Статистична інформація: Зовнішньоекономічна діяльність. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Інформаційно-аналітична довідка щодо укладання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=188053&cat_id=170824
8. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. Стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та Сполученими Штатами Америки за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://usa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-us/trade>
9. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Мексикою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mexico.mfa.gov.ua/ua/ukraine-mx/trade>
10. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. Участь України у міжнародних організаціях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>
11. Офіційний сайт Представництва Європейського союзу в Україні. Двостороння торгівля між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/bilateral_trade/index_uk.htm
12. Смирнова К. Зона вільної торгівлі між Україною та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі: правовий аналіз // Віче. — № 20, 2012.
13. Шнирков О. Створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: передумови та наслідки / О. Шнирков, А. Копистира // Міжнародний огляд. — 2008. — № 1. — С. 3—14.
14. Що принесе Україні зона вільної торгівлі з "європейською четвіркою"? [Електронний ресурс] — Режим

Таблиця 1. Динаміка обсягів торгівлі товарами між Україною та країнами НАФТА млн дол. США

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт	1163,5	1528,3	1320,3	2234,1	454,1	1085,6	1588,3	1322,1
США	956,5	1201,7	1058,1	1949,1	250,6	812,2	1113,8	1014,7
Канада	90,1	122,5	95,4	144,1	61,6	73,3	122,6	107,2
Мексика	116,9	204,2	166,8	140,9	141,8	200,1	352,0	200,2
Імпорт	805,6	1000,3	1553,2	3155,9	1460,9	1990,3	2895,3	3213,9
США	710,1	879,1	1397,3	2808,2	1286,3	1766,8	2591,2	2905,2
Канада	87,0	98,7	132,1	260,2	136,2	160,2	207,8	193,1
Мексика	8,5	22,5	23,8	87,4	38,4	63,4	96,2	115,7
Сальдо	357,9	528,0	-232,9	-921,8	-1006,8	-904,8	-1307,0	-1891,8
США	246,4	322,6	-339,2	-859,1	-1035,7	-954,6	-1477,5	-1890,6
Канада	3,1	23,7	-36,7	-116,2	-74,6	-86,9	-85,2	-85,8
Мексика	108,4	181,7	143,0	53,5	103,4	136,7	255,7	84,5

Джерело: складено автором за матеріалами [6].

доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/06/09/281205>

References:

1. Analytical Report of Institute of Economic Researches and Political Counseling (2011), "Choice of Trade Policy of Ukraine: Pros and Cons of Different Options of Regional Integration", [Online], Available at: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_05/trade_pros_and_cons_2011-12-08_ukr.pdf
2. Danylyshyn, B. (2012), "Why does Ukraine need WTO, or What has been changed for 5 year?", Kontrakty, [Online], Available at: <http://kontrakty.ua/article/55130>
3. Yermolin, A. and Philippov, N. (2011), "Socked in Free Trade", Krymskaia Pravda, vol. 120 (25183).
4. "European Free Trade Association", [Online], Available at: <http://wto.in.ua/index.php?get=42>
5. Lozhechko, M. (2006), "NAFTA in Integration Processes: Problems and Perspectives", Vneshniaia Torgovlia, vol. 5, 6.
6. State Statistics Committee of Ukraine. "Statistics: External Economic Activity. Geographic Structure of Ukrainian Goods Foreign Trade", [Online], Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. "Informational Analytical Statement on Conclusion of Free Trade Agreement between Ukraine and Canada", [Online], Available at: http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=188053&cat_id=170824
8. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. "The State of Trade-Economic Cooperation between Ukraine and the United States of America for 2012", [Online], Available at: <http://usa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-us/trade>
9. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. "The State of Trade-Economic Cooperation between Ukraine and Mexico", [Online], Available at: <http://mexico.mfa.gov.ua/ua/ukraine-mx/trade>
10. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. "Participation of Ukraine in International Organizations", [Online], Available at: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>
11. Representative Office of European Union in Ukraine. "Bilateral Trade between Ukraine and EU", [Online], Available at: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/bilateral_trade/index_uk.htm
12. Smyrnova, K. (2012), "Free Trade between Ukraine and countries of European Free Trade Association: Legal Analysis", Viche, vol. 20.
13. Shnyrkov, O. (2008). "Creation of Deep Free Trade Area between Ukraine and EU: prerequisites and consequences", Mizhnarodnyi Ogljad, vol. 1, pp. 3—14.
14. "What Free Trade Area with "European Fourth" will bring to Ukraine?" [Online], Available at: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/06/09/281205>

Стаття надійшла до редакції 23.09.2013 р.